

حمایت از حق اختراع در حقوق ایران و انگلیس

علی دانی زاده میانداوب گروه حقوق، حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، تسوج، ایران

دکتر یوسف مولایی گروه حقوق، حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، تسوج، ایران

چکیده

حق اختراع یکی از مهم‌ترین ابزارهای حمایت از نوآوری در نظام‌های حقوقی است و نقش اساسی در توسعه علمی، صنعتی و اقتصادی کشورها دارد. این پژوهش با رویکردی تطبیقی، به بررسی مبانی قانونی و سازوکارهای حمایت از اختراعات در حقوق ایران و انگلستان می‌پردازد. در نظام حقوقی انگلستان، فرآیند ثبت اختراع با تکیه بر معیارهای دقیق سنجش نوآوری، گام ابتکاری و کاربرد صنعتی، همراه با رویه قضایی غنی و ساختار دادرسی تخصصی، از شفافیت و انسجام بالایی برخوردار است. در مقابل، نظام حقوقی ایران با وجود اصلاحات قانونی و تلاش برای هماهنگی با استانداردهای جهانی، همچنان در حوزه‌هایی مانند تعیین مرزهای گام ابتکاری، سرعت رسیدگی، و ایجاد ساختار قضایی تخصصی با چالش‌هایی روبه‌رو است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که با وجود شباهت‌های کلی در چارچوب‌های قانونی دو کشور، تفاوت در نحوه اجرا و کیفیت بررسی ماهوی پرونده‌ها باعث بروز اختلافات معنادار در میزان حمایت مؤثر از مخترعان می‌شود. در پایان، پژوهش حاضر پیشنهادهایی برای تقویت نظام ثبت و رسیدگی به دعاوی مربوط به اختراع در ایران، با بهره‌گیری از تجربیات موفق انگلستان، ارائه می‌دهد.

واژگان کلیدی: حق اختراع، مالکیت فکری، گام ابتکاری، حمایت حقوقی، مطالعه تطبیقی

طبقه‌بندی JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم شناسی - حقوق بین الملل - حقوق خصوصی

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC, SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2026, Sixth year, Issue 27

Pages 1-19

Patent Protection in Iranian and English Law: A Comparative Study

Ali Daeizadeh Department of Law, Private Law, Islamic Azad University, Tasuj, Iran
Miandoab

Dr. Yousef Molaei Department of Law, Private Law, Islamic Azad University, Tasuj, Iran

Abstract

Patent protection is one of the most important legal mechanisms for supporting innovation and plays a fundamental role in the scientific, industrial, and economic development of societies. This study adopts a comparative approach to examine the legal foundations and protective mechanisms of patents in Iranian and English law. In the English legal system, the patent registration process is characterized by strict criteria for assessing novelty, inventive step, and industrial applicability, supported by a well-established judicial practice and a specialized adjudicatory structure. In contrast, despite legislative reforms and efforts to align with international standards, the Iranian legal system continues to face practical challenges in areas such as defining the boundaries of the inventive step, the speed of proceedings, and the establishment of specialized judicial mechanisms. The findings of this research indicate that although the two legal systems share broadly similar legal frameworks, differences in implementation and the quality of substantive examination lead to significant disparities in the level of effective protection afforded to inventors. Ultimately, this article proposes measures to strengthen the patent registration and dispute resolution system in Iran by drawing on the successful experiences of English law.

Patent, Intellectual Property, Inventive Step, Legal Protection, Comparative Study

Keywords:

JEL Classification: Jurisprudence - Law - Criminal and Criminology - International Law - Private Law

مقدمه

نظام فراهم آورد. بررسی تجربه کشورهای که سابقه‌ای طولانی در حمایت از مالکیت صنعتی دارند، امکان بهره‌گیری از دستاوردهای عملی و قضایی آنان را فراهم می‌سازد. حقوق انگلستان به دلیل برخورداری از سابقه تاریخی در حمایت از اختراعات و توسعه رویه‌های قضایی تخصصی، یکی از نظام‌های پیشرو در این حوزه محسوب می‌شود. در مقابل، حقوق ایران با وجود تحولات تقنینی قابل توجه در دهه‌های اخیر، همچنان در مسیر تکامل و بهبود سازوکارهای اجرایی قرار دارد.

نظام حقوقی انگلستان با تکیه بر معیارهای دقیق و بررسی ماهوی گسترده در فرآیند ثبت، تلاش می‌کند از اعطای گواهی‌های غیرموجه جلوگیری کند و اعتبار حقوق اعطاشده را تضمین نماید. وجود دادگاه‌های تخصصی و رویه‌های قضایی منسجم، نقش مهمی در تبیین مفاهیمی همچون گام ابتکاری و حدود حمایت از اختراع ایفا کرده است. این انسجام رویه‌ای موجب شده است که پیش‌بینی‌پذیری تصمیمات قضایی افزایش یابد و فعالان حوزه صنعت و فناوری با اطمینان بیشتری برنامه‌ریزی کنند.

در ایران نیز با تصویب قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، گام مهمی در جهت نظام‌مند کردن حمایت از اختراعات برداشته شد. این قانون با تعیین شرایط سه‌گانه اختراع‌پذیری و پیش‌بینی ضمانت اجرای مدنی و کیفری، چارچوب نسبتاً جامعی برای حمایت از حقوق مخترعان فراهم کرده است. با این حال، در عمل چالش‌هایی همچون نحوه احراز دقیق گام ابتکاری، تخصصی نبودن برخی مراجع رسیدگی‌کننده، و طولانی بودن فرآیندهای دادرسی، بر کارآمدی کامل این نظام تأثیرگذار بوده است.

حق اختراع یکی از بنیادی‌ترین ابزارهای حقوقی در حمایت از نوآوری و پیشرفت‌های فناورانه به شمار می‌رود و نقشی تعیین‌کننده در رشد علمی، صنعتی و اقتصادی کشورها ایفا می‌کند. در جهان معاصر که رقابت اقتصادی بیش از هر زمان دیگری بر پایه دانش و فناوری استوار شده است، نظام‌های حقوقی ناگزیرند سازوکارهایی کارآمد برای صیانت از دستاوردهای فکری و صنعتی شهروندان خود فراهم آورند. اعطای حق انحصاری موقت به مخترع، نه تنها پاداشی برای تلاش فکری او محسوب می‌شود، بلکه ابزاری برای ایجاد انگیزه در سرمایه‌گذاری‌های پژوهشی و توسعه فناوری نیز به شمار می‌آید. از این رو، کیفیت و کارآمدی نظام حمایت از اختراعات، شاخصی مهم در ارزیابی ظرفیت نوآوری یک کشور تلقی می‌شود. حمایت از اختراع صرفاً اعطای یک امتیاز فردی نیست، بلکه بخشی از سیاست کلان توسعه اقتصادی و صنعتی محسوب می‌شود. نظام حقوقی با تعیین شرایط دقیق برای ثبت اختراع، همچون نوآوری، گام ابتکاری و قابلیت کاربرد صنعتی، تلاش می‌کند میان منافع خصوصی مخترع و منافع عمومی جامعه تعادل برقرار کند. از یک سو، مخترع از حق انحصاری بهره‌مند می‌شود و از سوی دیگر، با افشای اطلاعات فنی اختراع، دانش عمومی ارتقا می‌یابد و زمینه برای پیشرفت‌های بعدی فراهم می‌گردد. بنابراین، دقت در تعیین معیارهای اختراع‌پذیری و استقرار سازوکارهای مؤثر برای رسیدگی به اختلافات، اهمیت ویژه‌ای در تضمین کارآمدی این نظام دارد.

در این میان، مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی مختلف می‌تواند ابزار ارزشمندی برای شناخت نقاط قوت و ضعف هر

تجربه‌ای که در این زمینه دارد اقدام به تعیین خسارت وارده به صاحب حق اختراع می‌نماید، البته باید توجه داشت که در قانون جدید صرفاً دادگاه در بهترین حالت به ضرر وارده حکم می‌دهد و بابت عدم‌النفع خسارتی تعلق نمی‌گیرد^۱.

۲- محدوده حمایتی حق اختراع

حق اختراع بر اساس ادعاها و اظهارات مندرج در اظهارنامه اعطا می‌شود. بند ۱ ماده ۱۲۵ قانون اختراعات انگلیس مقرر می‌کند: «به جز مواردی که قانون استثنا نموده حق اختراع به آنچه که در ادعاها آمده اعطا می‌شود به نحوی که با توصیف و ترسیم ادعاها تفسیر و محدوده حمایت اعطایی به آن تعیین می‌شود». در حقوق ایران نیز مطابق بند الف ماده ۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران مصوب ۱۳۸۶، حقوق اختراع ثبت شده منحصرأ به مخترع تعلق دارد و در ماده ۱۵ این قانون مصادیق حقوق انحصاری مخترع احصاء شده است و در ماده ۶۱ نقض را استفاده غیر مجاز از حقوق ثبت شده می‌داند. در ماده ۱۶ نیز اعتبار گواهی‌نامه اختراع را ۲۰ سال از تاریخ تسلیم اظهارنامه قرار داده است^۲.

۳- اثر حقوق اسرار تجاری بر حق اختراع

برخی مشابهت در موضوع تحت حمایت (اطلاعات فنی) در نظام اسرار تجاری و نظام حق اختراع باعث تردیدهایی در خصوص ضرورت حمایت از اسرار تجاری شده بود، اما بعداً مشخص شد که پایه و اساس نظام اسرار تجاری در توجه به رقابت منصفانه و حفظ معیارهای اخلاق تجاری و شغلی

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل تطبیقی حمایت از حق اختراع در حقوق ایران و انگلستان، در پی آن است که ضمن بررسی مبانی نظری و ساختارهای قانونی هر دو نظام، تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود را در حوزه معیارهای ثبت، فرآیند بررسی و سازوکارهای رسیدگی قضایی تبیین کند. نتیجه این تحلیل می‌تواند زمینه‌ساز ارائه پیشنهادهایی عملی برای ارتقای نظام حقوقی ایران و تقویت حمایت مؤثر از نوآوری و خلاقیت در کشور باشد.

۱- حقوق مخترع و ضمانت اجراهای آن

حقوق مخترع شامل تولید و تکثیر، عرضه برای فروش و فروش، واردات، حق ذخیره و نگهداری، استفاده و صادرات می‌باشد. ضمانت اجرای حقوقی نقض حق اختراع یکی از ضمانت‌اجراهایی است که قانونگذار برای صاحب حق اختراع در نظر گرفته است و این ضمانت اجرا زمانی محقق می‌شود که شخصی حقوقی را که قانونگذار برای صاحب ورقه اختراع در نظر گرفته است را نقض نماید، این حقوق را قانونگذار در ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری برای دارنده ورقه اختراع در نظر گرفته است. ضمانت اجرای حقوقی نقض حق اختراع از دیدگاه قانونگذار با توجه به ماده ۶۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری تعیین خسارت برای فرد نقض کننده می‌باشد و نحوه مطالبه این خسارت از طریق تقدیم دادخواست به دادگاه حقوقی می‌باشد و دادگاه در ابتدای امر موضوع را به کارشناس متخصص در این زمینه ارجاع می‌دهد و کارشناس مربوطه با

^۱ - قربانی‌فر، مریم (۱۳۹۶)، بررسی تطبیقی نقض حق اختراع در حقوق ایران و انگلیس، فصلنامه تعالی حقوق، دوره جدید، شماره ۱۹، ص ۱۱

^۲ - <https://tandis-tadbiromid.ir>

ادعایی حق اختراع بوده است، تأسیس حقوقی مذکور با فراهم نمودن امکان تفسیر ادعاهای مبهم گواهینامه اختراع و نیز بررسی اعتبار آن، ابزار حقوقی پیشگیرانه مناسبی را برای سرمایه‌گذاران نگران از نقض حق اختراع دیگری فراهم می‌آورد. در حقوق ایران نیز در تفسیر وسیع از ماده ۱۸ امکان پذیرش چنین دعوایی وجود دارد ولی تفسیر مضیق دادگاهها و نیز مفهوم ذی‌نفعی در آیین دادرسی مدنی پذیرش چنین دعوایی را با تردید مواجه می‌کند که به نظر می‌رسد در این خصوص تصویب قانونی همانند قانون راجع به رأی اعلامی ضروری می‌باشد. چنین رأیی این فرصت را برای شرکت‌های دانش بنیان نوپا فراهم می‌سازد تا گام‌های استوارتری در مسیر توسعه و تحقیق و توانمندسازی خود برای تولید علم و سرانجام توسعه اقتصاد ملی و رفاه اجتماعی بردارند که البته چنین امری کمک شایانی در رهایی اقتصاد کشور از وابستگی به منابع تجدیدنپذیر که اصولاً متعلق به نسل‌های آینده نیز می‌باشد، خواهد نمود.^۲

۴-۱- گواهینامه‌های اختراع ناصحیح و رأی اعلامی پیشگیرانه به عنوان طریق جبرانی

قوانین اکثر کشورها متقاضیان ثبت اختراع را مکلف می‌سازند تا این اطلاعات در مورد محصولات یا فرآیند موضوع اختراع را به نحوی افشاء نمایند که اشخاص واجد صلاحیت از لحاظ فنی، بتوانند آن را درک کرده و برای تحقیق بیشتر یا برای کاربرد صنعتی، آن هم پس از انقضای دوره ثبت اختراع، مورد

می‌باشد، در حالی که نظام حق اختراع بر پایه تشویق مخترع به اقدامات مبتکرانه و سرمایه‌گذاری جهت انجام تحقیقات استوار گشته است. تفاوت در مبنا و قلمرو حمایت در هر یک از نظام‌های حمایتی حق اختراع و اسرار تجاری روشن کرد که علاوه بر امکان انتخاب میان هر یک از دو نظام به عنوان جانشین در طی فرایند تکمیل اختراع با توجه به ضرورت حفظ سری بودن اطلاعات غیر قابل ثبت، نظام اسرار تجاری به عنوان مکمل نظام حق اختراع مطرح می‌گردد. بدین ترتیب برقراری حمایت از اختراعات از طریق اسرار تجاری در حکم حمایت اضافی از مخترعان نمی‌باشد.^۱

۴- رأی اعلامی پیشگیرانه و حمایت از ناقضان بالقوه حق اختراع

گواهینامه اختراعی که یک نوآوری را توصیف می‌کند، به مالک حق می‌دهد تا دیگران را از سهمیدن در آن نوآوری منع نماید. سرمایه‌گذاران در عرصه فناوری‌های نوین به ویژه شرکت‌های دانش بنیان که به سبب وضعیت فوق‌الذکر دچار سردرگمی شده‌اند، می‌توانند برای روشن شدن مسیر آینده فعالیت‌شان دعوی راجع به صدور رأی اعلامی را علیه دارنده گواهینامه اختراع به عنوان خواننده دعوی، مطرح نمایند و از آنجایی که رأی اعلامی پیشگیرانه تأسیس حقوقی است که ذاتاً برای انجام اقدامات پیشگیرانه طراحی و تدوین گردیده است و تاریخچه تصویب قانون راجع به رأی اعلامی در حقوق کامن لا نیز نشانگر این بود که هدف از تصویب، حمایت از ناقضان

^۲ - روحی‌زاده، علی؛ عباس تبار، مجید (۱۳۹۶)، رأی اعلامی پیشگیرانه و حمایت از ناقضان بالقوه حق اختراع، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۷۷ و ۷۸، ص ۱۲۹

^۱ - باقری، محمود؛ گودرزی، مریم (۱۳۸۸)، مقایسه نظام حمایتی اسرار تجاری و نظام حق اختراع، فصلنامه حقوق، دوره ۳۹، شماره ۱، ص ۶۱

۲-۴- نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقتنامه
تریپس

موافقتنامه تریپس فرصت‌ها و امکاناتی را برای کشورهای عضو جهت پیگیری و وصول به هدف‌های اقتصادی از طریق نظام حق اختراع پیش بینی کرده است. رسیدن به این اهداف مستلزم آن است که حق اختراع در رابطه با مفاد موافقتنامه تریپس و در پرتو کنوانسیون پاریس و دیگر معاهدات بین‌المللی نظیر پیمان بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کنوانسیون تنوع زیستی و نظایر آن تفسیر شود. اجرای قوانین باید همسو با اهداف و اصول موافقتنامه تریپس آنگونه که در مواد ۷ و ۸ آن ذکر شده است، باشد. دامنه امکان دریافت ورقه اختراع باید تنها به برخی موارد محدود شود و قانونگذار می‌تواند با ارائه تعاریفی از معنای برخی مفاهیم مانند اختراعات، شرایط ماهوی اختراع، اخلاق حسنه، نظم عمومی و نظایر آن تغییرات لازم را در عملکرد تریپس ایجاد کند که موافقتنامه تریپس در این موارد ساکت است و مکانیزم‌ها و شیوه‌های محدود کردن حق اختراع در خصوص نوع مصرف و مقدار خوراک در اختراعات دارویی و همچنین واردات موازی و نیز مجوز اجباری بهره‌برداری باید در پیش‌نویس قانون جدید به منظور تضمین قدرت خرید دسترسی به محصولات و کالاهای دارای ثبت اختراع گنجانده شود. همچنین، موافقتنامه تریپس زمینه‌های مجوز اجباری بهره‌برداری را

استفاده قرار دهند. علی‌رغم تأکید قانونگذاران این افشای اطلاعات به هر دلیلی به صورت کامل تحقق نمی‌پذیرد و یا اینکه مرز ادعاهایی که در اظهارنامه ثبت اختراع آمده است چنان مبهم است که ممکن است هر مخترع دیگر را از بیم نقض حق اختراع به عقب براند و از این رو گواهینامه‌های اختراعی که دارای چنین وضعیتی هستند و زبان مبهمی دارند، یک عدم قطعیت در ارتباط با مفاد ادعاها و اعتبارشان ایجاد می‌کنند. این نوع از گواهینامه‌های اختراع غیرعادلانه هستند و ممکن است در برخی موارد حتی بتوانیم چنین گواهینامه‌هایی را ناصحیح بدانیم زیرا آن‌ها یک اخطار منصفانه به عموم مردم از قلمروهای حق اختراع نمی‌دهند. دارندگان گواهینامه‌های اختراع مبهم می‌توانند چنین ادعایی داشته باشند: «من نمی‌توانم به شما بگویم که مرز گواهینامه اختراع تا کجاست، اما در هر جایی که من فکر می‌کنم در قلمرو حق اختراع من است گام بگذارید، من علیه شما برای نقض حق اختراع اقامه دعوی خواهم نمود». به همین دلیل، گواهینامه‌های اختراع مبهم می‌تواند مانع نوآوری به وسیله منع کردن انعقاد قرارداد لیسانس در مورد حق اختراع به طرفینی باشد که می‌توانند نوآوری را به محصول تجاری منتقل نمایند و نیز باعث دلسرد کردن دیگر اشخاص از سرمایه‌گذاری در فناوری مشابه به علت ترس از نقض حق اختراع می‌شود و به طور نامناسبی به دارندنده گواهینامه اختراع پاداش می‌دهد درحالی‌که سرمایه‌گذاران شایسته را مجازات می‌کند.^۱

¹ - Merges, Robert (1994), Intellectual Property Rights and Bargaining Breakdown: The Case of Blocking Patents, 62 TENN.L.REV. 75, P90

۴-۴- نظام جدید حق اختراع در موافقتنامه تریپس

موافقتنامه تریپس، برای طراحی سیستم‌های ثبت اختراع ملی، کاملاً انعطاف‌پذیر عمل نموده است. به‌عنوان مثال، تعاریف مرتبط با ثبت اختراع، نظیر جدید بودن، کاربرد و سودمندی اختراع، ممکن است از کشوری به کشور دیگر متفاوت باشد. بر اساس این توافق، اعضاء مقررات را به‌عنوان یک سطح حداقلی به اجرا در می‌آورند. در واقع، مشروط بر اینکه تعارضی با توافق وجود نداشته باشد، اعضاء می‌توانند قوانینی گسترده‌تر از آنچه در مفاد موافقتنامه آمده است را در نظر گرفته و اجرا نمایند. یکی دیگر از ویژگی‌های تریپس، تأکید بر سایر توافقات بین‌المللی، همچون کنوانسیون پاریس است. در حقیقت، تعهدات مندرج در توافق تریپس، لطمه‌ای به تعهدات اعضا در قبال کنوانسیون‌های پاریس، برن، رم و معاهده مالکیت فکری در مورد مدارهای یکپارچه، وارد نمی‌کند. تأکید بر حفاظت یکسان از حقوق مالکیت فکری اتباع کشورهای مختلف، از دیگر ویژگی‌های منحصر به فرد تریپس است و هر گونه تبعیض در خصوص نحوه عملکرد حقوق مالکیت فکری برای اتباع کشورهای مختلف عضو را ممنوع می‌داند. در این خصوص، در توافقنامه آمده است: «هرگونه مزایا، منافع، امتیازات یا معافیتی که در خصوص حمایت از مالکیت فکری، توسط یکی از اعضاء به اتباع هر کشوری اعطا شود، فوراً و بدون هیچ‌گونه قید و شرطی، در مورد اتباع تمامی اعضاء موافقتنامه، پذیرفته خواهد شد».

محدود نمی‌کند از این رو ایران می‌تواند از مجوز اجباری بنابر نیازها و منافعش بهره گیرد.^۱

۴-۳- مقایسه مفاد قانون مالکیت صنعتی (۱۳۸۶) با مفاد موافقتنامه تریپس در زمینه حق اختراع

در هر دو قانون قدیم و جدید ایران صرف نظر از موارد جزئی بسیار، کمبودها و مغایرت‌های عمده‌ای وجود دارد. برای مثال در قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰، در زمینه‌هایی نظیر علائم خدمات، علائم مشهور، نام تجاری، مجوز اجباری، مقابله با رقابت مکارانه یا غیرمنصفانه، مقابله با رویه‌های ضد رقابتی، خاتمه حقوق یا واردات موازی و مسائل بسیار دیگری مغایرت، کمبود یا ابهام وجود داشت. در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ نیز به رغم اصلاحات زیاد آن در سازگاری با استانداردهای بین‌المللی و موافقتنامه تریپس مانند بسط تعریف علامت تجاری به خدمات، افزایش مسئله حق تقدم، بسط مقررات مربوط به علائم جمعی، افزایش یا بسط مقررات مربوط به علائم مشهور، افزایش نام تجاری و پذیرش تقدم معاهدات بین‌المللی بر قانون داخلی، هنوز در زمینه‌هایی مثل علائم مشهور، مجوز اجباری، مقابله با رقابت غیرمنصفانه، مقابله با رویه‌های ضد رقابتی، خاتمه حقوق و برخی مسائل دیگر کمبودها و ابهاماتی وجود دارد و به اندازه کافی هم از انعطاف‌ها و استثنائات پیشبینی شده در موافقتنامه تریپس استفاده نشده است.^۲

۲ - بزرگی، وحید (۱۳۸۶)، مقایسه مفاد قانون جدید مالکیت صنعتی (۱۳۸۶) با مفاد موافقتنامه تریپس در زمینه علائم تجاری، فصلنامه پژوهش‌های تجارت جهانی، شماره ۸ و ۹، ص ۲۶

۱ - حبیب، حبیب (۱۳۸۳)، نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقتنامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۶، ص ۱۷۸

بر حقوق فردی صاحبان امتیاز دارایی‌های فکری، به اهداف و سیاست‌های عمومی کشورها، انتقال فناوری، توسعه و نیازهای ویژه کشورهای کمتر توسعه یافته نیز اشاره شده است. در توافقتنامه، تأکید شده که حمایت از حقوق مالکیت فکری و اجرای آن‌ها، باید به توسعه ابداعات فناورانه، انتقال و اشاعه فناوری و همچنین استفاده متقابل تولیدکنندگان و به‌کارگیرندگان دانش فنی، کمک نموده و به رفاه اقتصادی و اجتماعی و توازن میان حقوق و تعهدات این دو گروه منجر شود. در جای دیگری از توافق نیز، به اعضاء این اختیار داده شده که به‌منظور حفظ اصول بهداشتی و تغذیه و همچنین گسترش منافع عمومی در بخش‌های حائز اهمیت برای توسعه اجتماعی و اقتصادی و فناورانه کشور، بنا به صلاحدید، برای اصلاح قوانین و مقررات ملی اقدام کنند. علاوه بر این، به‌منظور جلوگیری از سوء استفاده دارندگان حقوق مالکیت فکری و پرهیز از توسل به روش‌هایی که تجارت را محدود ساخته و یا بر انتقال بین‌المللی فناوری اثر منفی دارند، اتخاذ اقدامات مقتضی، به شرط مطابقت با مقررات موافقت‌نامه، نه تنها غیرممکن نیست، بلکه ضرورت دارد¹.

نکته کلیدی که سیاست‌گذاران کشورهای درحال توسعه، می‌بایست به آن توجه نمایند، لزوم پیوستن به تریپس و اثرات قابل توجه آن بر جریان سرمایه‌گذاری خارجی از سوی دیگر کشورها است. مرور تجربیات کشورهای مختلف، حاکی از این امر است که اصلاحات سیستم‌های مالکیت فکری، نظیر سیستم ثبت اختراع که ذیل این موافقت‌نامه رخ می‌دهد، منجر به رشد اقتصادی به نسبت مطلوب، به‌عنوان نتیجه‌ای از

از دیگر ویژگی‌های نظام جدید تریپس، پیش‌بینی یک دوره گذار برای کشورهای درحال توسعه بوده، تا آمادگی لازم را به دست آورده و بسترهای مناسب برای رعایت حداقل استانداردهای تعریف شده را تأمین کنند. بر این اساس، از زمان لازم‌الاجرا شدن توافق، تمامی کشورها یک سال فرصت دارند تا آن را به اجرا در آورند. این فرصت، برای کشورهای درحال توسعه، می‌تواند چهار سال دیگر نیز ادامه یابد. به عبارت دیگر، اکثر کشورهای درحال توسعه، از یک «دوره انتقالی» پنج ساله برخوردار می‌باشند. در اغلب کشورهای درحال توسعه، ایده استفاده از سیستم ثبت اختراع برای حفاظت از اختراعات و دستاوردهای نوآورانه، مفهومی به نسبت جدید است. این ابزار کارا که در کشورهای توسعه‌یافته، در جهت تقویت هر چه بیشتر اقتصادهای مبتنی بر فناوری بکار می‌رود، در کشورهای درحال توسعه هم، نقش موتور محرک نوآوری و توسعه و در نهایت، رشد اقتصادی را به دنبال خواهد داشت. تاکنون، بحث‌های فراوانی پیرامون مزایا و معایب رژیم‌های قوی مالکیت فکری و به‌ویژه سیستم ثبت اختراع، بین محققین و سیاست‌گذاران مالکیت فکری در گرفته که در تمامی آن‌ها، نگرانی کشورهای درحال توسعه از عدم بهره‌برداری مطلوب از مزایای پتنت، در صدر مسائل قرار دارد. موافقتنامه تریپس، به دنبال مرتفع نمودن این نگرانی‌ها بوده و در بخش‌های مختلف آن، آمده است که انتفاع کشورهای درحال توسعه و کمتر توسعه‌یافته را برابر و حتی مهم‌تر از اهداف حفاظت از حقوق فردی می‌داند. در مقدمه این موافقت‌نامه و در بیان سیاست‌ها و اهداف آن، ضمن تأکید

¹ - <https://www.patentoffice.ir>

حداقلی را مد نظر قرار داده است، تعارض و تضاد اساسی میان این دو نظام حقوقی وجود ندارد و شرایط برای الحاق به تریپس مهیاست و با توجه به شرایط داخلی و بین‌المللی، الحاق به موافقتنامه تریپس برای ایران راهی گریز ناپذیر است. لذا بررسی مقررات حق اختراع در حقوق ایران و موافقتنامه تریپس، مبین انطباق کلی این دو مجموعه و نیاز به انجام برخی اصلاحات جزئی در مقررات ایران به منظور انطباق کامل میان آنهاست و نظام حقوقی ایران و مبانی آن نیز تاب پذیرش چنین اصلاحاتی را دارد.^۲

۵- اثر حق ثبت اختراع بر رشد اقتصادی در دو گروه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه

رابطه مثبت و معناداری بین حفاظت از حق ثبت اختراع و نرخ رشد اقتصادی وجود دارد و به جهت حفاظت قوی‌تر از حقوق ثبت اختراع در کشورهای توسعه یافته، ضرایب مدل در کشورهای توسعه یافته نسبت به کشورهای در حال توسعه بزرگتر است. از این رو، به منظور افزایش رشد اقتصادی، باید حمایت و حفاظت از حقوق ثبت اختراع به صورت فراهم آوردن زمینه‌های لازم از جمله قوانین و مقررات و سایر زیرساخت‌های ضروری، در دستور کار سیاستگذاری اقتصادی کشور قرار گیرد.^۳

افزایش سرمایه‌گذاری خارجی می‌گردد. از این منظر، سیستم پتنت را می‌توان «کاتالیزوری برای توسعه» دانست. استقبال کشورهای در حال توسعه از عضویت در سازمان جهانی مالکیت فکری و برخی توافقنامه‌های مرتبط، ناشی از تأثیر مثبت حفاظت از حقوق مالکیت فکری در رشد و توسعه اقتصادی کشورهای مختلف است. روند افزایشی درخواست‌های بین‌المللی برای ثبت اختراع در کشورهای در حال توسعه، به وضوح نشان از درک مزایای ابزارهای حفاظتی از سوی سیاست‌گذاران این‌گونه کشورها دارد. در مقابل، تشویق شرکت‌های چندملیتی بزرگ، جهت سرمایه‌گذاری در کشورهای در حال توسعه و ارتقاء قابلیت‌های فناورانه در این کشورها، نیازمند مهیا ساختن شرایطی نظیر رژیم‌های قوی مالکیت فکری و محافظت از نتایج تحقیق و توسعه شرکت‌های مذکور است.^۱

۵-۴- چالش‌های حقوقی الحاق به موافقتنامه تریپس

حمایت از حق اختراع در حقوق ایران پیشینه ۹۰ ساله دارد. حقوق مالکیت فکری و حق اختراع در سال‌های اخیر تحولات بسیاری را تجربه کرده است. یکی از مهم‌ترین این تحولات تصویب موافقتنامه تریپس می‌باشد که برای اعضای سازمان تجارت جهانی الزام آور است. هر چند نظام حقوقی حمایت از حق اختراع در حقوق ایران منطبق با آخرین استانداردها نیست، لکن با توجه به اینکه موافقتنامه تریپس معیارهای

۲- التجائی، ابراهیم؛ حسینی، راحله (۱۳۹۵)، اثر حق ثبت اختراع بر رشد اقتصادی در دو گروه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، نشریه اقتصاد تطبیقی، سال سوم، شماره اول، ص ۱۹

۱- همان منبع
۲- اصلاتی، حمیدرضا (۱۳۸۶)، درآمدی بر حمایت از حق اختراع در حقوق ایران و چالش‌های حقوقی الحاق به موافقتنامه تریپس، نشریه فقه و حقوق، سال چهارم، شماره ۱۲، ص ۷۰

علمی و بنگاه‌های صنعتی به منظور حمایت از اختراعات ضروری است.^۱

۷- تدابیر مرزی در حمایت از حقوق مالکیت فکری سرعت و سود سرشار از جعل و تقلب در اموال فکری سبب گردیده است که تجارت جهانی دچار تغییر مسیر شود و جاعلان و سارقان اموال فکری برآن باشند که با گسترش تجارت خود، همه مرزها را درنوردند و بازارهای جدید را تصاحب کنند. از همین نقطه است که نبردی اساسی شکل می‌گیرد و خط مقدم این مبارزه در مرزهای ملی ترسیم می‌گردد زیرا اگر بتوان از ابتدا ریشه این تجاوز را خشکاند دیگر لازم نیست با صرف هزینه‌های مادی و معنوی، قدم در مسیر نهاد و متحمل خسارات شد. گمرک کشورها قادر هستند در نخستین مرحله از ورود یا خروج کالاهای مجعول ممانعت به عمل آورند و این کشورها هستند که می‌توانند با عزمی راسخ با تصویب قوانین مناسب، اختیارات کافی و موثری را برای گمرک کشور به ارمغان آورند. اسناد بین‌المللی از دیرباز به این مهم پرداخته‌اند اما موافقنامه تریپس، گام حیاتی بود که با مقررات حداقلی خود، به تدابیر مرزی چهره الزام‌آوری بخشید. کشور ایران که در آستانه عضویت در سازمان تجارت جهانی است باید خود را با معیارهای جهانی آن سازمان هماهنگ نماید. پیشینی نقشی محدود برای گمرک در قوانین گمرکی نمی‌تواند به پاسداشت حقوق مالکیت فکری بپردازد، از این رو تنها دلخوش نمودن به قوانین گمرکی برای

۶- عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و اثر آن بر حق ثبت اختراع

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عامل مهمی در رشد و توسعه اقتصادی، رفع شکاف پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، انتقال تکنولوژی، دانش فنی و شیوه‌های نوین مدیریتی محسوب می‌شود. حق ثبت اختراع نیز امتیازی است که در دولت و یا مؤسسه خاص در یک کشور به مبتکران و مخترعان برای ایجاد ابداع نوینی که از لحاظ اقتصادی حائز اهمیت باشد، اهدا می‌کند. متغیرهای سرمایه انسانی، منابع طبیعی، زیرساخت‌های اقتصادی، درجه بازبودن اقتصاد و ثبت اختراع اثر مثبت و معنادار بر میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند و متغیر اندازه دولت نیز اثر منفی و معنی‌دار بر میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. همچنین، تصویب قانون جدید حمایت و گسترش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۱۳۸۱ اثر مثبت و معناداری بر میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. تمام متغیرها اثر معناداری بر میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بلندمدت دارند و توجه بیشتر بر تربیت نیروی متخصص و افزایش سرمایه انسانی به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، بهبود هرچه بیشتر زیرساخت‌های اقتصادی، کاهش تصدی‌گری دولت و تقویت هرچه بیشتر بخش خصوصی به منظور ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاران خارجی، ارتباط هرچه بیشتر مراکز

^۱ - فطرس، محمدحسن؛ امامی، معصومه (۱۳۹۰)، بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با تاکید بر اثر حق ثبت اختراع، مجله اقتصادی- ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۲، ص ۶۹

صنعت است. کفایت اظهار شدن اثر که می‌توان آن را بر مفهوم تجلی خارجی یافتن اثر منطبق دانست، این امر را به اثبات می‌رساند که این نظام، سعی در گسترش دامنه حمایت از پدیدآورندگان طرح ساخت دارد. همچنین، برای برقراری تعادل بین منافع صاحبان حقوق و جامعه، در تدبیر شرایط شکلی، ثبت اثر را بعنوان مقدمه اقامه دعوا و تعقیب ناقضان حق در مؤعدی نسبتاً کوتاه از زمان خلق اثر پیش بینی کرده و حتی بهره برداری تجاری عادی از طرح ساخت را وسیله‌ای برای رونق بخشیدن به صنعت بسیار مهم و روبه رشد مدارهای یکپارچه، ضروری دانسته است. با در نظر گرفتن جمیع شرایط مذکور بایستی بیان کرد ماهیت پیچیده طرح ساخت مدارهای یکپارچه موجب شده تا شرایط شکلی و ماهوی جدیدی در حقوق مالکیت فکری به وجود آید که با الزامات نظام مالکیت ادبی و هنری بسیار نزدیک بوده و تا حدی شبیه نظام مالکیت صنعتی است، اما بر هیچ کدام منطبق نیست.^۲

۲-۷-۱- نقد حقوق مالکیت ادبی-هنری مدرن و ملاک مالکیت فکری در عصر پسا مدرن

پسامدرن براین عقیده هستند که حقوق مالکیت ادبی و هنری بعنوان یکی از شاخه‌های مهم حقوق مالکیت فکری، به جهت حمایت مادی و معنوی از گونه‌های جدید از آثار ادبی و رایانه-ای، تدوام روایت‌های کلان مدرنیته است. جانبداران نظام مالکیت ادبی و هنری با استدلال پست مدرن‌ها در نوع هژمونی یافتن قدرت مشروعیت بخش این نظام، مخالف می‌باشند و

حمایت از مالکان فکری قابل تامل است، به هر حال برای هماهنگی با معیارهای جهانی لازم است که با الگوسازی از موافقتنامه تریپس و قانون مدل گمرک جهانی، مسیر توسعه را هموار نماییم، در این میان، می‌توان با تدوین استثنائات وارد بر قلمرو تدابیر مرزی که در تعیین چارچوب اجرایی تدابیر مفید است و پیش بینی اختیارات جدید برای مقامات گمرکی، در جهت مبارزه با تجاوز به حقوق مالکیت فکری گام برداریم. البته این مهم هنگامی عملی می‌گردد که ماموران گمرک نیز با ارتقای دانش فنی خود به گونه موثری در خدمت دفاع از حق و عدالت درآیند. سرانجام آنکه با تقویت و گسترش قانونی تدابیر مرزی می‌توان، حقوق مالکیت فکری را حمایت نمود و آن را در جریان توسعه همگانی قرار داد.^۱

۱-۷-۱- شرایط حمایت از حقوق مالکیت فکری در طرح ساخت مدارهای یکپارچه در نظام خاص حمایتی

حمایت از طرح ساخت مدارهای یکپارچه، بعنوان یکی از جدیدترین آثار فکری به نظام خاص حمایتی است. نظام خاص حمایت از طرح ساخت مدارهای یکپارچه با در نظر گرفتن ویژگی‌های خاص این اثر فکری، شرایطی را برای دارا شدن از حمایت قانونی ایجاد کرده است. لزوم اصیل بودن طرح ساخت، به مفهوم اینکه حاصل تلاش فکری خود پدیدآورنده باشد و در بین طراحان و تولید کنندگان مدارهای یکپارچه معمول نباشد، بعنوان مهمترین شرط ماهوی، بهترین نمونه برای نشان دادن امکان انطباق حقوق مالکیت فکری با نیازهای

^۲ - حبیبیا، سعید؛ زارع، ملیحه (۱۳۸۹)، شرایط حمایت از حقوق مالکیت فکری در طرح ساخت مدارهای یکپارچه در نظام خاص حمایتی، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۴، شماره ۲، ص ۱۲۶

^۱ - حبیبیا، سعید؛ شاکری، زهرا (۱۳۸۹)، تدابیر مرزی در حمایت از حقوق مالکیت فکری، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵۷، ص ۱۱۰

در مقام عمل، به جهت مشکلات اجرایی اعتقاد به کثرت گرایي ارزشی در انتخاب ارزش برتر در هر موقعیت ویژه، توصیه می‌گردد و در هر حوزه از نظام حقوق مالکیت فکری ارزش برتر در آن حوزه باتوسل به دو رویکرد زمینه‌گرا و جهانی‌گرا، تشخیص و تبدیل به یک قاعده حقوقی شود تا به این صورت ابزارهای دقیقی در اختیار مجریان قانون از جمله قضات قرار داده شود. در نتیجه تنوع ارزش‌ها در نظام حقوق مالکیت فکری پاس داشته می‌شود، قانون خصیصه قابلیت پیش‌بینی خود را حفظ می‌کند.^۳

۷-۴- آثار کثرت‌گرایی در ساختار نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری

یکی از نویسندگان حقوق داخلی پس از قبول کثرت‌گرایی در نظام حقوق مالکیت فکری سعی نموده است زمینه‌های بروز و ظهور هریک از این نظریه‌ها را در ساختار نظام حقوق مالکیت فکری تشریح نماید. به باور ایشان هرچند تلاش برای هماهنگ نمودن مبانی گوناگون به جهت فلسفی غیرممکن است، اما آثار ناشی از اجرای مبانی با یکدیگر قابل جمع است. ایضاً اینکه، حقوق معنوی خالق نیز بر اساس نظریه شخصیت قابل توجیه است و در برابر آن از جایی که به جهت نظریه شخصیت، اثر ارتباط تنگاتنگی با خالق خود دارد، انتقال قراردادی حقوق اقتصادی بر مبنای این نظریه قابل توجیه

براین عقیده هستند که اصول و هنجارهای فعلی نظام مالکیت ادبی و هنری، که الهام بخش قدرت و سیطره جهان شمول آن است، حاصل اجماع جهانی اغلب کشورها در جهت حمایت از حقوق خالقین و پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری می‌باشد و از این جهت قوام حقوقی یافته است.^۱

۷-۳- کثرت‌گرایی ارزشی در نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری

باتوجه به تنوع بسیار و تعدد باورهای جوامع مجری نظام حقوق مالکیت فکری، ارزش‌های گوناگونی در نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری علی‌الخصوص در چارچوب موافقت‌نامه تریپس خودنمایی می‌کنند که برخلاف باور وحدت‌گرایان ارزشی، هریک از این ارزش‌ها در هر موقعیت خاص، نقش ارزش برتر را به خود می‌گیرند. بر همین اساس و با اعتقاد به کثرت‌گرایی است که می‌توان مشکل فلسفی وارد بر حمایت از دانش سنتی، نمودهای فرهنگ عامه و منابع ژنتیک را پاسخ داد. برخلاف باور رایج کشورهای توسعه یافته که حمایت از حقوق مالکیت فکری را عمدتاً بر پایه ملاحظات اقتصادی علی‌الخصوص ایجاد انگیزه خلق، توجیه می‌کنند و آنچه عامل موجه و ارزش برتر در حمایت از دانش سنتی، نمودهای فرهنگ عامه و منابع ژنتیک است، انصاف و عدالت است که ارزش برتر در این زمینه محسوب می‌شود.^۲

۲- صاحب، طیبه (۱۳۹۷)، کثرت‌گرایی ارزشی در نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال هفتم، شماره ۲۵، ص ۲۰۰
۳- همان، ص ۲۰۱

۱- جاوید، محمدجواد؛ یوسفی، مهدی (۱۳۹۲)، نقد حقوق مالکیت ادبی-هنری مدرن و ملاک مالکیت فکری در عصر پسامدرن، معرفت حقوقی، سال دوم، شماره دوم، ص ۱۲۱

نگرانی‌های فزاینده پایان دهد. شرکت‌های فعال در سطح اتحادیه اروپا، عمدتاً به منظور محافظت از دستاوردها و دارایی‌های فکری خود، اقدام به ثبت پتنت در دفتر ثبت اختراعات اروپایی نمایند. یکی از سؤالات کلیدی پس از خروج انگلیس از اتحادیه اروپا، نحوه تعامل با این نهاد و تأثیرات ناشی از برگزیت است. از مهم‌ترین ابهامات موجود، آینده دادگاه واحد ثبت اختراع^۳ است که البته با تصویب دولت انگلیس، گام بلندی در حل این معضل برداشته شد. جالب اینجا است که تغییر و تحولات ناشی از خروج انگلیس از اتحادیه اروپا، موجب شده تا ایرلند نیز، خود را به‌عنوان مرکزی برای شکایات و دعوی‌های حقوقی پتنت، به‌ویژه در حوزه علوم و فناوری‌های زیستی مطرح نماید. به نظر می‌رسد که با گذر زمان و طفره رفتن‌های متوالی برای خروج از اتحادیه اروپا پس از پایان رأی‌گیری و تمدیدهای متوالی تأخیر در خروج، ابهامات موجود به‌ویژه در حوزه مالکیت فکری و سایر ابعاد همکاری‌های تجاری اتحادیه اروپا و انگلیس، با کاهش قابل توجهی همراه شده است. کمیسیون اروپا، اخیراً اقدام به انتشار پیش‌نویس توافقنامه جدیدی با دولت انگلیس نموده که در آن، جزئیات همکاری‌های تجاری طرفین ذکر شده است. این پیش‌نویس، موضوعات گسترده‌ای از جمله حقوق مالکیت فکری را پوشش می‌دهد.^۴

۹- حقوق محصولات فکری پدیدآمده از انسان و غیر انسان

نیست. حال آنکه به استناد نظریه ارزش کار و یا نظریه فایده‌گرایی می‌توان انتقال قراردادی حقوق را توجیه کرد.^۱

در مورد اصالت اثر نیز هریک از نظریه‌ها، اقتضای خاصی دارد. در نظریه ارزش کار، مهم آن است که اثر، کپی اثر دیگری نباشد و محصول کار خالق باشد حتی اگر میزان خلاقیت آن کم باشد. در صورتی که براساس نظریه شخصیت که اثر پیوند تنگاتنگ‌تری باشخصیت خالق دارد، میزان خلاقیت بیشتری برای اصیل پنداشتن اثر لازم است. براساس نظریه فایده‌گرایی نیز میزان خلاقیت لازم برای اصیل شمردن اثر، مطابق شرایط و منفعت حاصله متفاوت می‌باشد. برای نمونه در کشورهای درحال توسعه صرف کپی نبودن اثر کفایت می‌نماید در صورتی که در کشورهای توسعه یافته میزان خلاقیت بیشتری لازم می‌باشد.^۲

۸- توافقنامه اتحادیه اروپا و انگلیس در خصوص مالکیت فکری

در پی همه‌پرسی جدایی انگلیس از اتحادیه اروپا و نتیجه دور از انتظار آن، نگرانی‌ها بابت ادامه همکاری‌ها به‌ویژه در حوزه فناوری و مالکیت فکری، با افزایش قابل توجهی همراه گردید. با این وجود، پیش‌نویس توافقنامه جدید کمیسیون اروپا و دولت انگلیس، پیرامون همکاری‌های تجاری و جنبه‌های مالکیت فکری این همکاری‌ها، می‌تواند به بخشی از این

^۳-Unified Patent Court-UPC

<https://patentoffice.ir/news>

^۴ -سایت ریاست جمهوری

۱- حکمت نیا، محمود(۱۳۸۷)، مبانی مالکیت فکری، ف تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۳۵۳

۲- حکمت نیا، محمود؛ موحدی ساوجی، محمد(۱۳۹۴)، جایگاه مبانی نظری در فهم و ترسیم نظام مالکیت فکری در مباحثی از مالکیت فکری، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۳۸

موافق استدلال مذکور است. اگرچه از ظاهر بعضی مواد قانونی برمی آید که کاربر برنامه نیز در کنار سرمایه گذار بیش از هر کس دیگر شایستگی امر را دارد، منطق حقوق مالکیت فکری اقتضا می نماید که فرد فاقد خلاقیت را صاحب حق بر محصول فکری غیر انسانی تلقی نکنیم لذا، اگر چنین باشد سرمایه گذار اولویت بیشتری دارد و در غیراینصورت، تصمیم ما نقض غرضی بیش نخواهد بود. مطابق موارد مذکور، حمایت از سرمایه گذاری در نظام مالکیت فکری ایران دارای مبنای قانونی است و نیز مبتنی بر مصالح است. حال، اگر اعمال این فرآیند موجب ابهام شود، باید آن را به قانونگذار سوق داد تا در لایحه جدید به رفع این ابهامها پردازد.^۲

۱-۹- حمایت از نهاد نمونه اشیای مفید به منظور تکمیل نظام حق اختراع

اصلاح و تکمیل قوانین بیانگر پویایی نظام حقوقی است. قانون حمایت از اختراعات ۱۳۸۶ جدید در حمایت از مالکیت صنعتی گشود. با وجود گامهای بسیار مثبتی که در تدوین این قانون برداشته شده است معایبی نیز وجود دارد که چشم پوشی و عدم رفع آنها توسعه علمی کشور را دچار اختلال خواهد کرد از جمله مهمترین این کاستیها عدم حمایت از اختراعات کوچک است.^۳

مطابق مبانی حقوق مالکیت فکری ایران به تبعیت از نظام رومی ژرمنی، نمی توان برای موجودات غیرانسانی، حق فکری شناسایی کرد و پدیدآورنده بودن، حق انسان و از مختصات او می باشد. علی الخصوص اینکه با شناسایی موجوداتی در کنار انسان، تکلیف حقوق غیراقتصادی، محصول فکری روشنی نیست. این ادعا تاجایی معقول است که مخالف بعضی احکام حقوقی و مصالح موجود در نظام حقوقی ما نباشد و نتوان راهی برای مشکلات ناشی از محصولات فکری غیرانسانی یافت و آن را به انسان منتسب ساخت. بانظر به وجود تردیدهایی که در خصوص مالکیت سازنده روبات یا برنامه و کاربرد آن وجود دارد، کسی که سرمایه گذار آن بوده است، بهترین انتخاب جهت مالکیت محصول فکری است، اما مشروط به شرایطی از جمله اینکه حمایت باید محدود به حمایت مادی گردد، نه حمایت های ایجابی معنوی، چرا که آن مختص انسان بوده و جنبه ای از حقوق ذاتی او می باشد. این حمایت از جنبه مادی اثر نیز بر مبنای حقوق طبیعی و فطرت انسانی است. چراکه او سرمایه خود را فقط به قصد بهره برداری مادی صرف نموده است و اصولاً افراد به این منظور خریدار برنامه یا روبات می باشند تا از نتایج و کارکرد آن بهره جویند و اگر چنین حقی را برای وی به رسمیت نشناسیم گویا نقض غرض شده است.^۱

مواد قانون موضوعه، در خصوص نرم افزار واسط و نیز مواد مربوط به محصولات فکری برگرفته از استخدام و سفارش نیز

۳- حبیب، سعید؛ شاه بابای، حمیدرضا (۱۳۹۱)، حمایت از نهاد نمونه اشیای مفید به منظور تکمیل نظام حق اختراع، پژوهش های حقوق تطبیقی، دوره ۱۶، شماره ۳، ص ۵۱

۱- رجبی، عبدالله (۱۳۹۶)، حقوق محصولات فکری پدید آمده از غیرانسان: شرح حقوق کنونی و نقدی بر رویکرد لایحه حمایت از مالکیت فکری، حقوق خصوصی، دوره ۱۴، شماره ۲، ص ۲۶۳

۲- همان، ص ۲۶۳

۹-۲- حمایت از ابداعات مهندسی ژنتیک در نظام حقوق مالکیت فکری

باتوجه به آثار بسیار اقتصادی، اخلاقی، زیست محیطی اعمال مذکور شکل حمایت از ابداعات مهندسی ژنتیک باید طوری باشد که مؤلفه‌های مورد نظر اقتصادی، اخلاقی و زیست محیطی تامین شود. برای حمایت از ابداعات مهندسی ژنتیک در نظام حقوق مالکیت فکری، نظام اسرار تجاری، نظام رقابت غیرمنصفانه، نظام مختلط ثبت اختراع و قرارداد و النهایه اینکه نظام ثبت اختراع پیشنهاد شده و مورد بحث قرار گرفته است. همچنین، نظام ثبت اختراعات که متضمن الزاماتی از جمله افشاء و ثبت اختراع بوده و بیش از سایر نظام‌های حمایتی جنبه رسمی داشته و تحت تأثیر اراده حاکمیت و فرآیند قانونگذاری واقع شود. ولیکن، این نظام حمایتی مناسب‌ترین نظام حمایتی برای حمایت از ابداعات مهندسی ژنتیک بعنوان مال فکری بوده و اعمال آن بیش از دیگر نظام‌های حمایتی در تأمین مؤلفه‌ها و ملاحظات مورد نظر اخلاقی، زیست محیطی و اقتصادی مؤثر است. ایضاً اینکه، در راستای حفظ محیط زیست در قبال مخاطرات زیست محیطی ناشی از اعمال مهندسی ژنتیک باید در قانون ثبت اختراعات، حمایت، مشروط به رعایت ضوابط و الزامات ایمنی زیستی مذکور در قانون ایمنی زیستی گردد.^۱

۹-۳- حمایت حقوقی از ابداعات فناوری سلول‌های بنیادی جنینی در نظام حق اختراع

حمایت حقوقی از ابداعات مختص به سلول‌های بنیادی جنینی به جهت اینکه از یک طرف با اجزای زنده و پدیده‌های طبیعی سروکار دارند و از سوی دیگر دارای کاربرد دارویی و پزشکی هستند، همواره باید با احتیاط و رعایت مصالح عمومی باشد. تحقیق و آزمایش بر روی سلول‌های بنیادی جنینی افق‌های جدیدی را در عرصه‌های مختلف پزشکی ایجاد نموده است. ویژگی خاص این سلول‌ها در قابلیت تولید سلول‌های مختلف نویدبخش امکان درمان اغلب بیماری‌ها و ترمیم بافت‌های آسیب دیده بدن انسان است. همزمان با پیشرفت علم و فناوری در این رشته، چالش‌های حقوقی گوناگونی در باب تولید و استفاده از این سلول‌ها و همچنین نحوی حمایت از این فناوری مطرح نموده است. ایضاً اینکه، در خصوص اختراعات مربوط به روش‌های تمایز سلول‌های بنیادی جنینی نیز همین قاعده مجری می‌باشد. به این ترتیب، اگر شرایط و ترکیبات استفاده شده در تمایز سلولی صورت پذیرفته در محیط آزمایشگاه نتیجه یافته‌های پژوهشگران از فرآیند تکامل جنین در رحم باشد به نوعی که تمایز انجام شده حاصل پیاده سازی همان فرآیند طبیعی تلقی می‌شود. این روش به جهت اینکه نسبت به دانش موجود مطلب جدیدی را مطرح نمی‌کند، متضمن گام ابتکاری نیست. هر دو دسته از ابداعات، در حالتی که اختراع دارای چنان ویژگی باشد تا بتواند با ایجاد

۱- نظام الملکی، جعفر (۱۳۹۴)، نحوه حمایت از ابداعات مهندسی ژنتیک در نظام حقوق مالکیت فکری و حقوق ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال نهم، شماره ۳۲، ص ۱۵۲

دیگر دلیل را غایت و هدف این روش‌ها در درمان انسان یا حیوانات محسوب می‌کنند، این اختلاف سبب صدور آرای ناهماهنگ و گاهاً متناقض می‌شود.^۲

نتیجه‌گیری

تحلیل تطبیقی نظام‌های حمایتی از حق اختراع در حقوق ایران و انگلستان نشان می‌دهد که اگرچه هر دو نظام بر پایه اصول بنیادین مالکیت صنعتی و ضرورت تشویق نوآوری استوار شده‌اند، اما در مقام اجرا و رویکردهای قضایی تفاوت‌های معناداری میان آن‌ها به چشم می‌خورد. حقوق انگلستان با تکیه بر سنت حقوقی کامن‌لا و پیوند نزدیک با کنوانسیون‌های منطقه‌ای، توانسته است نظامی پویا و پیش‌بینی‌پذیر ایجاد کند که در آن توازن میان حقوق مخترع و منافع عمومی به شکلی دقیق رعایت می‌شود. در مقابل، نظام حقوقی ایران با وجود گام‌های بلندی که در مسیر مدرن‌سازی قوانین برداشته، همچنان در مرحله گذار از یک ساختار سنتی به یک نظام کاملاً تخصصی قرار دارد که نیازمند بازنگری در برخی رویه‌های اجرایی است.

یکی از اصلی‌ترین یافته‌های این پژوهش، تفاوت در نحوه احراز و تفسیر «گام ابتکاری» به عنوان یکی از شرایط کلیدی اختراع‌پذیری است. در حقوق انگلستان، این معیار با بهره‌گیری از آزمون‌های دقیق قضایی و با فرض وجود یک «شخص دارای مهارت معمولی در فن مربوطه» سنجیده

تفاوت، آن را از دانش موجود متمایز سازد و به اختراع وصف ابتکاری بودن دهد، امکان ثبت آن بعنوان اختراع وجود خواهد داشت.^۱

۴-۹- تاثیر وجود یک مرحله جراحی در قابلیت ثبت یک روش پزشکی در نظام حق اختراع اروپا

روش‌های جراحی در قوانین اغلب کشورها از جمله موارد استثنا شده از اختراعات قابل ثبت هستند. به جهت رشد بسیار کاوش‌های علمی در عرصه‌های پزشکی و زیست‌فناوری، تنوع ابداعات پیرامون روش‌های جراحی افزایش چشمگیری داشته است که سبب دشواری در تعیین محدوده اختراعات قابل ثبت و در نتیجه صدور آرای ناهماهنگ و گاهاً متناقض در مراجع و محاکم اروپایی ثبت اختراع شده است. براساس یک اصل عام الشمول در حقوق ثبت اختراع، ابداعاتی که احتمال دارد به جهت حقوق انحصاری ناشی از ثبت آن‌ها در فعالیت‌های پزشکی یا جراحی اختلال ایجاد کنند، از محدوده اختراعات قابل ثبت استثنا گردیده‌اند. روش‌ها برای مداوای جسم انسان یا حیوان از روش جراحی در زمینه چنین ابداعاتی می‌باشد. با توجه به اینکه هدف از این استثنا حمایت از دسترسی آزاد به روش‌های موثر و مورد نیاز برای تأمین سلامت و بهداشت آحاد جامعه است، رویکرد مراجع و محاکم اروپایی ثبت اختراع در تبیین و تفسیر مراد قانونگذار از استثناکردن روش‌های جراحی متفاوت بود. در صورتی که برخی از دادگاه‌ها علت را در ماهیت چنین روش‌هایی جست و جو می‌کردند، بعضی

۲- عرفان منش و همکاران (۱۳۹۴)، تحلیل قابلیت ثبت روش‌های جراحی در نظام حق اختراع اروپا، فصلنامه اخلاق زیستی، سال پنجم، شماره ۱۵، ص ۱۱۸

۱- عرفان منش، محمدحسین؛ عباسی، محمود (۱۳۹۴)، حمایت حقوقی از ابداعات فناوری سلول‌های بنیادی جنینی در نظام حق اختراع، فصلنامه حقوق پزشکی، سال نهم، شماره ۳۵، ص ۲۳

تخصصی به معنای واقعی کلمه و بی‌نیازی از ارجاع مکرر به کارشناسان خارج از بدنه قضایی، فاصله وجود دارد.

ضمانت اجراهای حقوقی و نحوه محاسبه خسارات نیز در دو نظام تفاوت‌های محسوسی دارند. در انگلستان، سازوکارهای بازدارنده نظیر دستورات منع موقت و روش‌های دقیق ارزیابی خسارت بر پایه سود از دست رفته یا حق الامتیاز متعارف، باعث شده است که نقض حق اختراع برای متخلفان پرهزینه باشد. در نظام حقوقی ایران، با وجود پیش‌بینی ضمانت اجراهای کیفری و مدنی، چالش اصلی در مرحله اثبات میزان دقیق خسارت و نرخ‌گذاری دانش فنی نهفته است. تحول در شیوه‌های کارشناسی رسمی دادگستری و بهره‌گیری از مدل‌های اقتصادی نوین برای تقویم خسارت، ضرورتی انکارناپذیر برای تقویت بازدارندگی قوانین در ایران است.

همچنین، بررسی‌ها نشان داد که تعامل نظام حقوقی انگلستان با استانداردهای بین‌المللی و منطقه‌ای، باعث شده است که این کشور در مواجهه با فناوری‌های نوین نظیر هوش مصنوعی و زیست‌فناوری، از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردار باشد. در ایران، اگرچه الحاق به معاهدات بین‌المللی نظیر معاهده همکاری ثبت اختراع گام مهمی در جهت جهانی‌شدن بوده، اما سکوت قانون در قبال برخی فناوری‌های نوظهور و عدم پیش‌بینی احکام خاص برای آن‌ها، خلأهایی را ایجاد کرده است. به‌روزرسانی مستمر قوانین و هماهنگ‌سازی آن‌ها با تحولات سریع فناوری، شرط لازم برای حمایت مؤثر از نخبگان در دنیای امروز است.

نقش رویه قضایی در پویایی حقوق اختراعات انگلستان غیرقابل انکار است؛ به گونه‌ای که بسیاری از ابهامات قانونی از طریق تفاسیر قضایی مرتفع می‌گردند. در نظام حقوقی ایران

می‌شود که مانع از ثبت نوآوری‌های بدیهی می‌گردد. در حقوق ایران، هرچند این مفهوم در متن قانون گنجانده شده، اما فقدان رویه قضایی منسجم و تکیه بیش از حد بر نظرات کارشناسی غیرقضایی، گاه منجر به برخوردهای سلیقه‌ای در فرآیند ثبت شده است. تقویت این بخش از نظام حقوقی ایران می‌تواند به ارتقای کیفیت اختراعات ثبت شده و کاهش دعاوی ابطال در آینده کمک کند.

فرآیند ثبت و بررسی ماهوی نیز از دیگر نقاط تمایز برجسته میان دو کشور است. در انگلستان، نهاد متولی ثبت اختراعات از بدنه کارشناسی بسیار قدرتمندی برخوردار است که وظیفه بررسی دقیق پیشینه و اصالت ادعاها را بر عهده دارد، امری که منجر به صدور گواهی‌هایی با اعتبار بالا می‌شود. در نظام ایران، فرآیند استعلام از مراکز دانشگاهی و پارک‌های علم و فناوری، اگرچه از نظر علمی ارزشمند است، اما به دلیل عدم تمرکز و تفاوت در استانداردهای ارزیابی میان مراجع مختلف، گاهی موجب طولانی شدن فرآیند ثبت و تشتت در آراء صادره می‌گردد. تمرکز بخشیدن به فرآیند ارزیابی ماهوی در یک نهاد تخصصی واحد می‌تواند راهگشای این چالش باشد. در حوزه دادرسی و حل و فصل اختلافات، تجربه انگلستان در ایجاد دادگاه‌های تخصصی مالکیت فکری، الگویی موفق برای سرعت بخشیدن به رسیدگی‌ها و افزایش دقت فنی در پرونده‌های پیچیده ارائه می‌دهد. این دادگاه‌ها با بهره‌گیری از قضاتی که علاوه بر دانش حقوقی، در حوزه‌های فنی نیز تبحر دارند، توانسته‌اند هزینه‌های دادرسی را برای مخترعان خرد کاهش داده و امنیت حقوقی بالایی ایجاد کنند. در حقوق ایران، تخصیص شعب ویژه برای رسیدگی به دعاوی مالکیت صنعتی گام مثبتی بوده است، اما تا رسیدن به دادرسی

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

- اصلانی، حمیدرضا (۱۳۸۶)، درآمدی بر حمایت از حق اختراع در حقوق ایران و چالش‌های حقوقی الحاق به موافقتنامه تریپس، نشریه فقه و حقوق، سال چهارم، شماره ۱۳
- باقری، محمود؛ گودرزی، مریم (۱۳۸۸)، مقایسه نظام حمایتی اسرار تجاری و نظام حق اختراع، فصلنامه حقوق، دوره ۳۹، شماره ۱
- بزرگی، وحید (۱۳۸۶)، مقایسه مفاد قانون جدید مالکیت صنعتی (۱۳۸۶) با مفاد موافقتنامه تریپس در زمینه علائم تجاری، فصلنامه پژوهش‌های تجارت جهانی، شماره ۸ و ۹
- التجائی، ابراهیم؛ حسینی، راحله (۱۳۹۵)، اثر حق ثبت اختراع بر رشد اقتصادی در دو گروه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، نشریه اقتصاد تطبیقی، سال سوم، شماره اول
- جاوید، محمدجواد؛ یوسفی، مهدی (۱۳۹۲)، نقد حقوق مالکیت ادبی-هنری مدرن و ملاک مالکیت فکری در عصر پسامدرن، معرفت حقوقی، سال دوم، شماره دوم
- حبیبیا، حبیب (۱۳۸۳)، نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقتنامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۶
- حبیبیا، سعید؛ زارع، ملیحه (۱۳۸۹)، شرایط حمایت از حقوق مالکیت فکری در طرح ساخت مدارهای یکپارچه در نظام خاص حمایتی، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۴، شماره ۲
- حبیبیا، سعید؛ شاکری، زهرا (۱۳۸۹)، تدابیر مرزی در حمایت از حقوق مالکیت فکری، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵۷
- حبیبیا، سعید؛ شاه بابای، حمیدرضا (۱۳۹۱)، حمایت از نهاد نمونه اشیای مفید به منظور تکمیل نظام حق اختراع، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۶، شماره ۳
- حکمت نیا، محمود (۱۳۸۷)، مبانی مالکیت فکری، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- حکمت نیا، محمود؛ موحدی ساوجی، محمد (۱۳۹۴)، جایگاه مبانی نظری در فهم و ترسیم نظام مالکیت فکری در مباحثی از مالکیت فکری، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

که عمدتاً مبتنی بر قانون نوشته است، قضات تمایل کمتری به تفسیر موسع و خلاقانه از نصوص قانونی دارند. ایجاد یک بانک اطلاعاتی منسجم از آرای قضایی در حوزه مالکیت فکری و تشویق قضات به تحلیل مبانی فنی و حقوقی در آراء خود، می‌تواند به شفافیت هرچه بیشتر نظام حمایت از اختراعات در ایران و کاهش سردرگمی مخترعان و صنعتگران بینجامد.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که نظام حقوقی ایران برای رسیدن به کارآمدی مطلوب در حمایت از حق اختراع، نیازمند یک تحول دوسویه در حوزه‌های تقنینی و اجرایی است. بهره‌گیری از تجربیات انگلستان، به ویژه در زمینه تخصصی‌سازی دادرسی، ارتقای معیارهای بررسی ماهوی و تقویت نهادهای داورى تخصصی، می‌تواند به ایران کمک کند تا از چارچوب‌های تئوریک فراتر رفته و به یک نظام حمایتی عمل‌گرا دست یابد. تقویت این زیرساخت‌های حقوقی، نه تنها حقوق مادی و معنوی مخترعان داخلی را تضمین می‌کند، بلکه زمینه‌ساز جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری‌های پیشرفته به کشور نیز خواهد بود.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله علیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

- رجبی، عبدالله (۱۳۹۶)، حقوق محصولات فکری پدید آمده از غیرانسان: شرح حقوق کنونی و نقدی بر رویکرد لایحه حمایت از مالکیت فکری، حقوق خصوصی، دوره ۱۴، شماره ۲
- روحی‌زاده، علی؛ عباس تبار، مجید (۱۳۹۶)، رای اعلامی پیشگیرانه و حمایت از ناقضان بالقوه حق اختراع، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۷۷ و ۷۸
- صاحب، طیبه (۱۳۹۷)، کثرت گرایی ارزشی در نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال هفتم، شماره ۲۵
- عرفان منش و همکاران (۱۳۹۴)، تحلیل قابلیت ثبت روش‌های جراحی در نظام حق اختراع اروپا، فصلنامه اخلاق زیستی، سال پنجم، شماره ۱۵
- عرفان منش، محمدحسین؛ عباسی، محمود (۱۳۹۴)، حمایت حقوقی از ابداعات فناوری سلول‌های بنیادی جنینی در نظام حق اختراع، فصلنامه حقوق پزشکی، سال نهم، شماره ۳۵
- فطرس، محمدحسین؛ امامی، معصومه (۱۳۹۰)، بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با تأکید بر اثر حق ثبت اختراع، مجله اقتصادی- ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۲
- قربانی‌فر، مریم (۱۳۹۶)، بررسی تطبیقی نقض حق اختراع در حقوق ایران و انگلیس، فصلنامه تعالی حقوق، دوره جدید، شماره ۱۹
- نظام الملکی، جعفر (۱۳۹۴)، نحوه حمایت از ابداعات مهندسی ژنتیک در نظام حقوق مالکیت فکری و حقوق ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال نهم، شماره ۳۲

- **Merges, Robert (1994), Intellectual Property Rights and Bargaining Breakdown: The Case of Blocking Patents, 62 TENN.L.REV. 75, P90**
- <https://tandis-tadbiromid.ir>
- <https://www.patentoffice.ir>
- <https://patentoffice.ir/news>